

cası veya akranı olarak geçen kişilerle Ukberî arasında zaman bakımından uyumsuzluğun bulunması, Ukberî'nin hayatını Bağdat'ta geçirmesine rağmen mukadimede Musul ve Mısır'da bazı hocalardan ders aldığına dair anekdotun yer alması gibi sebeplerle kitabın Ukberî'nin öğrencisi İbn Adlân'a veya başka bir müellife ait olabileceğine dair son zamanlarda bazı görüşler ileri sürülmüştür (bk. bibl.). Şerh Ukberî'ye nisbetle defalarca basılmıştır (Kalküta 1261-1263/1845-1846; Kahire 1283, 1302 [taşbaskı], 1315; I-II, Bulak 1287/1870; Kahire 1308/1890; nşr. Mustafa es-Sekkâ v.dğr., I-IV, Kahire 1355-1357/1936-1938, 1962; nşr. Kemâl Dîb, I-IV, Kahire, ts. [Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye]). **2. Şerhu mâ fi'l-Mağâmâtî'l-Ĥarîriyye mine'l-elfâzi'l-luğaviyye.** Değişik adlarla anılan eser *el-Mağâmât*'ın özellikle garîb kelimeleri üzerine yapılmış kısa bir şerhtir (nşr. Ali Sâib Hassûn, Bağdat 1975; Necef 1977; nşr. Muhammed Receb Dîb, Beyrut 1412/1992). **3. el-Mütteba' fi şerhi'l-Lüma'.** İbn Cinnî'nin navhile ilgili muhtasarının şerhidir (nşr. Abdülhamîd Hamed M. Mahmûd ez-Zevî, I-II, Bingazi 1994). **4. Şerhu Lâmiyyeti'l-'Arab.** Câhiliye şairi Şenferâ'nın kasidesinin şerhidir (nşr. Muhammed Hayr el-Hulvânî, *MMİl*, XXXIII/1 [Bağdat 1402/1982], s. 204-264; Beyrut 1983, 1984; nşr. Receb İbrâhîm eş-Şehhât, *Dirâsât 'Arabiyye* [Kahire 1403/1982], s. 243-279; nşr. Muhammed Edîb Cümran, *İ'râbü Lâmiyyeti's-Şenferâ* adıyla, Beyrut 1404/1984). Ayrıca eserin beş şerhi bir arada *Bülûğu'l-ereb fi şerhi Lâmiyyeti'l-'Arab* adıyla basılmıştır (Kahire 1989). **5. Şerhu Lâmiyyeti'l-'Acem.** Tuğrâi'ye ait kasidenin şerhidir (nşr. Muhammed Ubeyd Abdülvâhid Gurmân, Beyrut 1404/1984). **6. Şerhu'l-İzâh ve't-Tekmile.** Ebû Ali el-Fârisî'nin navhe dair *el-İzâh*'i ile bunun tamamlayıcı cüzü sayılan *et-Tekmile*'sinin şerhidir (Dârü'l-kütübî'l-Mısriyye, nr. 207; British Museum, nr. 640). **Şerhu'l-İzâh**'i Abdurrahman b. Abdullah el-Hamîdî doktora çalışması olarak tahkik etmiştir (1409, Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, Riyad). **7. Şerhu'l-Ĥamâse.** Ebû Temmâm'ın *el-Ĥamâsetü'l-kubrâ* adlı antolojisinin şerhidir (Kahire Üniversitesi Ktp., nr. 22975; Süleymaniye Ktp., Yenicami, nr. 934; Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Haraçoğlu, Yazmalar, nr. 15). **8. İ'râbü şî'ri'l-(ebyâti'l)-Ĥamâse.** Yine Ebû Temmâm'a ait eserin irab tahlilidir (Köprülü Ktp., nr. 307). **9. el-Muħaşşal fi şerhi (izâhi/işlâhi)'l-Mufaşşal.** Zemahşerî'nin Arap gramerine dair ese-

rinin şerhi olup *el-Mufaḍḍal, el-Müsterşid* gibi değişik adlarla anılmaktadır (Dârü'l-kütübî'l-Mısriyye, nr. 292; Arberry, nr. 3128). **10. Şerhu Ĥuṭabî İbn Nübâte el-Fâriki.** İbn Nübâte el-Hatîb'in *Dîvânü'l-ḥuṭab*'ının şerhidir (Leiden Üniversitesi Ktp., nr. 1238; Paris Bibliothèque National, nr. 1290; Hudâbahş [Hindistan], nr. 4209; Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 5573). **11. Ĥâşiye 'ale'l-Keşşâf.** Zemahşerî'nin tefsirine yazılan hâşiyedir (Medresetü'l-musallî, Tefsir, nr. 241; müellifin günümüze ulaşmayan kırk kadar eseriyle ona nisbet edilen diğer eserler için bk. Yahyâ Mîr Alem, *el-'Ukberî*, s. 121-144).

BİBLİYOGRAFYA :

Ukberî, *el-Mütteba' fi şerhi'l-Lüma'* (nşr. Abdülhamîd Hamed M. Mahmûd ez-Zevî), Bingazi 1994, neşredenin girişi, s. 36-56; İbnü'l-Kıftî, *İnbâhü'r-ruvât*, II, 116-118; Münzirî, *et-Tekmile*, IV, 378-380; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 100-102; Ahmed b. Aybek ed-Dimyâti, *el-Müstefâd min zeyli Târîhi Bağdâd* (nşr. M. Mevlâd Halef), Beyrut 1406/1986, s. 265-267; İbn Receb, *ez-Zeyl 'alâ Ṭabakâti'l-Ĥanâbile* (nşr. M. Hâmid el-Fiki), Kahire 1372/1953, II, 109-120; A. J. Arberry, *The Chester Beatty Library, A Handlist of the Arabic Manuscripts*, Dublin 1955, nr. 3128; M. Fuâd Ahmed Aliyyüddin, *Ebû'l-Bekâ' el-'Ukberî ve eş-şerhü fi'd-dirâsâti'n-naḥviyye* (yüksek lisans tezi, 1972), Câmîatü'l-Kahire, tür.yer.; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, III, 466-469; Brockelmann, *GAL* (Ar.), II, 90, 158, 191, 274; V, 174-176, 225; Abdülhamid Seyyid Tilib, *Garîbü'l-Kur'ân, ricâlühü ve menâhicühüm min İbn 'Abbâs ilâ Ebî Ḥayyân*, Küveyt 1986, s. 429-444; Selami Bakırcı, *IV. Abbasi Asrında Dil Çalışmaları: Lügat-Nahiv-Sarf* (yüksek lisans tezi, 1993), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 80-83; Yahyâ Mîr Alem, *el-'Ukberî, sîretühü ve muşannefâtüh*, Küveyt-Beyrut 1414/1993; a.m.f., "et-Tenbih 'alâ evhâmî'l-bâhişin fi zikrîhim muşannefâtü'l-'Ukberî", *MMLADm*, LXXV/1 (1420/2000), s. 169-192; Abdülâl Sâlim Mekrem, *el-Kırâ'âtü'l-Kur'âniyye ve eş-şeruhâ fi'd-dirâsâti'n-naḥviyye*, Beyrut 1417/1996, s. 276-279; Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Câmi'ü's-şürüh ve'l-ḥavâşî*, Ebûzabî 1425/2004, I, 189-190, 194, 366, 368, 632; II, 856, 869, 930; III, 1455, 1504, 1511, 1782, 1796, 2080; Mustafa Cevâd, "Şerhu Dîvânî'l-Mütenebbî li'bn 'Adlân lâ li'l-'Ukberî", *Fi't-türâsi'l-'Arabî*, II, Bağdat 1975, s. 239-260; Nusrettin Bolelli, "el-Ukberî'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri", *MüFD*, sy. 4 (1986), s. 401-413; Gâzî Muhtâr Tuleymât, "Mezhebü Ebi'l-Bekâ' el-'Ukberî fi'n-naḥv", *Mecelletü Külliyyeti'd-dirâsâti'l-İslâmiyye ve'l-'Arabiyye*, III, Dübey 1991, s. 201-222; a.m.f., "el-Lübâb fi 'ileli'l-binâ' ve'l-İrâb li'l-'Ukberî", *Âfâku's-sekâfe ve't-türâs*, IV/16, Dübey 1417/1997, s. 99-103; Cemil Abdullah Uveyza, "Ebû'l-Bekâ' el-'Ukberî ve cühûdühü fi'n-naḥv", *Ḥavliyyâtü Ma'hedi'l-âdâbi's-şarkıyye*, VII, Beyrut 1993-96, s. 409-416; Alâeddin M. Ali Hameviyye, "el-Lübâb fi 'ileli'l-binâ' ve'l-İrâb", *MMLAÜr.*, XXVII/65 (1424/2003), s. 173-234; Muhammed Yalaoui, "al-'Ukberî", *EP* (İng.), X, 790-791; Merzem Sâdîki, "Ebû'l-Bekâ' 'Ukberî", *DMBİ*, V, 216-219.

SELAMİ BAKIRCI

UKBİ

(bk. TAYYİB el-UKBİ).

UKIYYE

(الأقيّة)

Eski bir ağırlık ölçüsü birimi.

Ukiyye, vukiyye ve halk ağzında vakiyye şeklinde söylenen kelimenin kişiyi zarardan koruduğu için "koruma" anlamındaki **vikâye** kökünden yahut özellikli sebebiyle "ağır" mânasındaki **evk** kökünden türediği ileri sürülmektedir. Ukiyyenin "ağırlık, yük" anlamındaki Grekçe **ougkos / ougkondan** (Arndt – Gingrich, s. 553; Lewis – Short, s. 1929) geldiği de söylenmektedir (Mahmûd Fâhûrî – Selâhaddin Havvâm, s. 180). İtalyanca'ya **occhia** biçiminde giren ve Etrüskçe'ye dayandırılan "on ikide bir" mânasındaki Latince **uncianın** (Lewis – Short, s. 1929) bunlarla ilişkisi açıktır. Ancak kelimenin Türkçe "on iki" sayısından geldiği ve çeşitli dillerde farklı yapılara büründüğü de (meselâ Süryânîce'de ün, ünkiyâ, ûnkiyâ, ûnkîtä gibi; Costaz, s. 4) düşünülebilir (bk. OKKA). Çünkü ukiyye ritlin on ikide biridir. Para ve ağırlık ölçüsü birimleriyle hacim ölçüsü mühürlerine vukiyye şeklinde nakşedildiği görülmektedir (meselâ bk. Morton, tür.yer.). Ukiyye, Arapça klasik tıp literatüründe muhtemelen Latince kaynaklı olarak **on** ve **onkûş** gibi farklı biçimlerde kaydedilmektedir (Decourde-manche, *JA*, XVI [1910], s. 487). Ukiyyenin yarısına **neş** (yarım anlamındaki nisftan), sekizde birine **nevât** (çekirdek) adı verilir.

Zekât nisabı ("Gümüşün beş ukiyyeden azında zekât yoktur"; Buhârî, "Zekât", 4, 32, 42, 56; Müslim, "Zekât", 1, 3, 5-6; Ebû Dâvûd, "Zekât", 2) ve yoksulluk sınırı ("Bir ukiyyesi bulunduğu halde dilenen arsızlıkla dilenmiştir"; Ebû Dâvûd, "Zekât", 24; Nesâî, "Zekât", 89-90; *Müsnek*, III, 7, 9) gibi hususlara dair hükümler ukiyye ile ilişkili bulunduğundan şer'î ukiyyenin belirlenmesine gerek görülmüştür. Diğer ölçü birimleri gibi yer, zaman ve tartılan / ölçülen şeyin cinsine göre değişiklik göstermişse de ukiyyenin değeri çoğunlukla ritlin on ikide birine eşit olmuştur. Hadis ve fıkıh âlimleri arasında Hz. Peygamber devrinde kullanılan Hicaz ukiyyesinin 40 dirheme denk geldiği hususunda görüş birliği varsa da miskal cinsinden karşılığı tartışmalıdır. Söz konusu dirhem Câhiliye devrinden beri varlığını sürdüren tek dânekte ibaret 0,7083 gramlık dirhem olduğu far-

UKIYYE

zedilirse ukyyenin metrik karşılığı 28,3 gr. olur ki Roma "uncia mensuralisi"ne eşdeğerdeki bu birim 17 gramlık $2\frac{2}{3}$ istâra, 4,72 gramlık 6 miskale ve 3,5416 gramlık 8 drahmiye denktir (Queipo, I, 197-199; Sauvaire, JA, IV [1884], s. 320). Bunun ritli ($28,3 \times 12 =$) 340 gramlık Roma-Mısır "libra mensuralis"i / "argiriki litra"si demektir. Ebû Tâhîr Muhammed b. Abdülâzîz İbnü'l-Ceyyâb el-Murâdî'nin, VI. (XII.) yüzyılda her biri yarım dinara / miskale (= 36 habbe), 1,4 tanesi de şer'î dirheme denk gelen ($1,4 \times 2,125 = 2,975$ gr.) Endülüs dirhemlerinden $13\frac{1}{3}$ adedine (= $6\frac{2}{3}$ dinar-miskal) eşit (1 ukyye = $6\frac{2}{3} \times 4,25 = 13\frac{1}{3} \times 2,125 = 28,3$ gr.) olduğunu bildirdiği (a.g.e., III [1884], s. 390-391) ukyye muhtemelen budur. XVII. yüzyılda John Fryer, Mekke ukyyesinin karşılığını 0,9 "ağırlık poundu"na denk saydığı ritlin on beşte biri yani 28,08 gr. olarak hesaplamıştır. Hicaz'da ayrıca 4,25 gramlık 7,5 miskale ve 3,5416 gramlık 9 dirheme eşit 31,875 gr. ağırlığında bir ukyye kullanılıyor olmalıdır ki bunun ritli Hicaz ritli diye de anılan 382,5 gramlık Grek librasıdır. Bu ikisinin arasında bir metrik değere sahip Batlamyus ukyyesi ($354,16$ gr. $\div 12 =$) 29,5138 gramdır. İbnü'l-Mücâvir'in (ö. 630/1233'ten sonra) kaydına göre Yemen'de ukyye $\frac{1}{6}$ ritli = $21\frac{1}{3}$ dirhemdir ve metrik değeri 68 gr. civarındadır (Şifâtü bilâdi'l-Yemen, I, 22; ayrıca bk. Mortel, VIII [1990], s. 182). Buna karşılık Takıyyüddin el-Fâsî (ö. 832/1429), 721 (1321) yılında $2\frac{1}{3}$ veya 2,5 Mısır ritli-na eşit olan Mekke (?) tereyağı vukyyesinin kendi devrinde 2,5 Mısır ritli-na denk geldiğini belirtmektedir ki (Şifâ'ü'l-garâm, II, 435; ayrıca bk. Mortel, VIII [1990], s. 182) bu da o devrin Osmanlı okkasına tekabül etmektedir. $2\frac{1}{3}$ Mısır ritlinin karşılığı (= $2\frac{1}{3} \times 144 = 336$ dirhem) VIII. (XIV.) yüzyılda İfrîkiye ve Fas'ta kullanılan 336 dirhemlik ritli olabilir. 1871-1913 yılları arasında Lahsâ ukyyesinin (et ve balık için) metrik karşılığında şu eşitlik verilmektedir: 1 ukyye / rub'a = 0,25 hokka = 0,6875 İngiliz libresi $\approx 320,73625$ gr. (Dellîl'l-Halîc, II, 849).

Muhtemelen Mekke'de de kullanılan 408 gramlık Bağdat ritlinin on ikide birini teşkil eden ve Roma "uncia ponderalisi"yle örtüşen 34 gramlık ukyye 5,6 gramlık 6 Pers darikine (denier), $4\frac{6}{7}$ gramlık 7 Mekke miskaline, 4,53 gramlık 7,5 Roma altın solidusuna, 4,25 gramlık 8 şer'î miskale, 2,83 gramlık 12 ve 3,4 gramlık 10 dirheme denktir. IV. (X.) yüzyılda İbn Havkal, Bağdat ukyyesinin Şiraz'da da kullanıldığını ve $10\frac{2}{3}$ dirheme ($10\frac{2}{3} \times 3,1875$

gr. = 34 gr.) karşılık geldiğini belirtmektedir (Şüretü'l-arz, II, 301). Bununla beraber tahminen IX. yüzyılda ukyyenin Bağdat ritlinin on üçte birini oluşturduğu bildirilmektedir (Gil, s. 168). Fransa Ticaret Odası bülteninde kaydedilen bilgilere ve Osmanlı Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi verilerine dayanan George Young'ın kaydına göre 1890'larda el-Cezîre (Mezopotamya) ukyyesi 100 dirhem ve metrik değeri 324 gramdır (Corps de droit ottoman, IV, 368).

Emevî Halifesi I. Velîd devrinde (705-715) çıkarılan ve günümüze ulaşan 2 ukyyelik Bizans asıllı bir ölçü biriminin ağırlığı 52,15 gramdır (Miles, IX/2 [1962], s. 116). Aşınma payı dikkate alındığında bu 4,53 gramlık 6 miskale, 3,4 gramlık 8 ve 2,55 gramlık $10\frac{2}{3}$ dirheme denk düşen 27,2 gramlık ukyye demektir. Sonraki dönemlerde hemen her yerde olduğu gibi Suriye ukyyelerinin ağırlığında da artış görülmektedir. Meselâ Celâleddin eş-Şeyzerî (ö. 589/1193 [?]), İbn Fazlullah el-Ömerî (ö. 749/1349), Kalkaşendî (ö. 821/1418) ve Buhûtî'nin (ö. 1051/1641) verdiği bilgilerden Dimaşk ukyyesinin ($\frac{1}{12}$ Dimaşk ritli = $600 \div 12 =$) 50 dirhem yani 158,6 gr. olduğu görülmektedir (Nihâyetü'r-rütbe, s. 16; Mesâlik, III, 200-201; Şubhu'l-a'sâ, IV, 181; Keşşâfü'l-kınâ, I, 44). Takıyyüddin el-Fâsî'nin 50 dirheme denk geldiğini belirttiği (Şifâ'ü'l-garâm, II, 435) 721 yılı Suriye ukyyesi bu olsa gerektir. Hama ukyyesi VI. (XII.) yüzyılda ($\frac{1}{12}$ Hama ritli = $660 \div 12 =$) 55 dirhem yani ($55 \times 3,148$ gr. =) 173,148 gr. iken IX. (XV.) yüzyılın başlarında ($720 \div 12 =$) 60 dirheme yani ($60 \times 3,173$ gr. =) 190,4 grama çıkmıştır (Şeyzerî, s. 16; Kalkaşendî, IV, 236, 237). Muhammed b. Ahmed el-Makdisî'ye göre (ö. 390/1000 civarı) Humus ukyyesi ($\frac{1}{12}$ ritli =) 40-50 dirhem arasında bir değere sahiptir (Ahsenü't-tekâsim, I, 240). VI. (XII.) yüzyıl Şeyzer ukyyesi ($\frac{1}{12}$ Şeyzer ritli = $684 \div 12 =$) 57 dirheme (= 179,4 gr.), Humus ve Maarra'ninkiler ($\frac{1}{12}$ Humus ritli = $864 \div 12 =$) 72 dirheme (= 226,6 gr.) eşittir (Celâleddin eş-Şeyzerî, s. 15-16). Yine VI. yüzyıla ait bir kaynağın Halep ukyyesini 40 dirhem göstermesine karşılık (Sauvaire, III [1884], s. 386) Şeyzerî aynı asırda bunu ($\frac{1}{12}$ Halep ritli = $724 \div 12 =$) $60\frac{1}{3}$ dirhem yani ($60\frac{1}{3} \times 3,148$ gr. =) 189,938 gr. olarak vermektedir (Nihâyetü'r-rütbe, s. 16). IX. (XV.) yüzyılın başlarında ise ($\frac{1}{12}$ ritli = $720 \div 12 =$) 60 dirhemdi ki (Kalkaşendî, IV, 118, 215) bu fark dirhem ağırlığındaki artıştan kaynaklanmış olsa gerektir. XIX. asrın ortalarına kadar Halep ukyyesi hâlâ 60 dirhemdi (Buhûtî, I, 44; İnciciyan, II/8 [1965], s. 72). Kalkaşendî'ye göre

re Trablusşam ukyyesi ($\frac{1}{12}$ ritli = $600 \div 12 =$) 50 dirheme, Gazze'ninki ($\frac{1}{12}$ ritli = $720 \div 12 =$) 60 Mısır dirhemine eşitti (Şubhu'l-a'sâ, IV, 198, 233). VI-XII. (XII-XVIII.) yüzyıllar arasında 800 dirhemlik Kudüs ve Sayda ritlinin ukyyesi ($800 \div 12 =$) $66\frac{2}{3}$ dirhem (Sauvaire, III [1884], s. 387), Ba'lebekk'inki 75 dirhemdi (Buhûtî, I, 44; Abdel-Nour, s. 109-110). Muhtemelen iki okka (2×400 dirhem = 800 dirhem) gelen bu Kudüs ritlinin ukyyesi ($2 \times 1282,945$ gr. $\div 12 =$) 213,82416 gr. olup Lübnan'da da kullanılırdı ve daha çok şekerleme, baharat, kalay gibi malların mübadelesine tahsis edilirdi. Young'un kaydettiği, eski okkanın altıda birine denk gelen (Corps de droit ottoman, IV, 368) 1282,945 gr. $\div 6 = 213,82416$ gramlık ukyye de muhtemelen budur. 1890'larda 75 dirhemlik Yafa ukyyesinin metrik karşılığı (= $75 \times 3,24$) = 243 gr., 66,5 dirhemlik Suriye ukyyesinin 213,28960625 gramdı (a.g.e., a.y.). Yavuz Sultan Selim devri (924/1518) Mardin nügisi (pekmez, kuru üzüm, fındık vb. için) 78, 1285 (1868) tarihli Halep Sâlnâmesi'ne göre Birecik nügisi 67 dirhemdi (Akgündüz, Osmanlı Kanunnâmeleri, III, 237, 272-273).

Abbâsîler devrine ait camdan mâmul çeşitli ayar ağırlıklarından anlaşıldığına göre 306 grama eşit olan Mısır ritlinin ukyyesi ($306 \div 12 =$) 25,5 grama denktir. Bu ukyye 340 gramlık ritlin da (Roma-Mısır librası) on altıda birine karşılık gelmektedir. İbnü'l-Ceyyâb'ın verdiği bilgilerden çıkan 1 ukyye = $1\frac{1}{3}$ istâr = 6 miskal ($6 \times 4,25 = 25,5$ gr.) = $8\frac{4}{7}$ dirhem ($8\frac{4}{7} \times 2,975 = 25,5$ gr.) eşitliği (Sauvaire, III [1884], s. 391) muhtemelen bu birim içindir. Bazı arkeolojik bulgular da söz konusu hesabı doğrular; meselâ 177 (793) yılına ait olup 12,2 gr. gelen yarım ukyyelik bir birim, aşınma payı göz önünde bulundurulduğunda 25,5 gramlık ukyyenin varlığına işaret edebilir (Hinz, s. 28). E. Thomas Rogers'ın değindiği, 74,08584 gram (= 1143,3 İngiliz habbesi) gelen çeyrek ritlik cam ağırlık da o dönemde ilgili ukyyenin kullanıldığını gösterebilir. Ayar birimi oldukları düşünülen günümüze ulaşmış camdan mâmul bazı Abbâsî ukyyeleri British Museum'da bulunmaktadır. Bunlardan, Halife Mansûr'un valilerinden Abdülmelik b. Yezîd devrinde bastırılmış olup bütün halinde günümüze ulaşan üç tam ukyyenin ağırlıkları 36,86 gr., 37,21 gr. ve 37,9 gramdır (Morton, s. 88-89, 91). Nevfel b. Furât veya Yezîd b. Hâtîm'in valiliğinde çıkarıldığı sanılan ve metrik değeri 6,21 gr. olarak ölçülen altıda birlik vukyyeden (a.g.e., s. 98) hareketle tam birim ukyyenin de ($6,21 \times 6 =$) 37,26

gr. geldiği hesaplanır. Bunlar 37,7 gramlık (= 3,148 gr. × 12 dirhem = 453,3 gr. ÷ 12) Kahire ukıyyesi olabilir. Emîr Mâlik b. Delhem'in 192 (808), Emîr Ebû Ca'fer Eşnâs et-Türki'nin 226 (840-41) yılında bastırıldığı tam büyük ve yarım vukıyyeler sırasıyla 44,6 ve 33,96 gr. olarak ölçülmüştür ki yarımlığın tam birim ağırlığı ($2 \times 33,96 = 67,92$ gr. civarında demektir (a.g.e., s. 123-125). 66,7 gr., 65,1 gr. ve 65,8 gramlık Abbâsi tam büyük vukıyyeleri de ağırlık bakımından buna yakındır (a.g.e., s. 147-148). Halife Müntasır-Billâh'ın (861-862) valisi Yezîd b. Abdullah devrine ait 30,9, Emîr Müzâhim b. Hâkân'ın (867-868) adını taşıyan 31,59 ve muhtemelen III. (IX.) yüzyıldan kalma Abbâsi tarzındaki 31,48 gramlık birimlerin de vukıyye olduğu düşünülmektedir (a.g.e., s. 127, 128, 135; ayrıca bk. Nicol v.dğr., s. 178). Nitekim 15,74 gramlık bir Abbâsi yarım vukıyyesinin varlığı bu görüşü desteklemektedir (Morton, s. 146; ayrıca Emevî ve Abbâsi devirlerinde hacim ölçüsü olarak kullanılan iç yağ vukıyyesi mühürleri için bk. s. 76, 120). Bunların ağırlığı divan kâtibi Muhammed b. Ahmed el-Hârizmî'nin (ö. 387/997) sözünü ettiği (Mefâtihu'l-'ulûm, s. 26) $10\frac{5}{7}$ dirhemlik (= 7,5 miskal × 10 ÷ 7) ukıyyeye uygun görünmektedir. Zira 2,975 gramlık dirhem esas alındığında ukıyyenin ağırlığı ($7,5 \times 4,25 = 10\frac{5}{7} \times 2,975 =$) 31,875 gr. hesaplanır. 389 (999) yılında Mısır'da Hâkim-Biemrillâh'ın emriyle hazırlanan ve günümüze kadar ulaşan 105,5 gramlık bir çeyrek rıtlıdan Fâtîmî ukıyyesinin 35,183 grama denk geldiği anlaşılmaktadır (Balog, VI/2 [1963], s. 217-218). Ali b. Osman el-Mahzûmî (ö. 585/1189) Mısır'da ukıyyenin ($\frac{1}{24}$ men = 260 ÷ 24 =) $10\frac{5}{6}$ dirhem yaş zafereferan veya ($\frac{1}{24}$ men = 240 ÷ 24 =) 10 dirhem kavruşmuş zafereferan ölçtüğünü belirtmektedir. $10\frac{5}{6}$ dirhemlik Fâtîmî (fülfül ?) ukıyyesi (430,36 gr. ÷ 12 =) 35,863 gr. hesaplanmaktadır (a.g.e., s. 218). VI-X. (XII-XVI.) yüzyıllarda İskenderiye, Kahire, Fustat ve civarında kullanılan ukıyye ($\frac{1}{12}$ rıtlı) = 12 dirheme eşittir (Celâleddin eş-Şeyzerî, s. 16; İbn Fazlullah el-Ömerî, III, 200-201; İbnü'l-Uhuvve, s. 80; Kalkaşendî, III, 441; Süyûtî, II, 321). IX. (XV.) yüzyılda aynı bölgenin İtiryat ukıyyesi ($\frac{1}{20}$ men =) 10 dirhemden ibarettir (Kalkaşendî, III, 441). Fâtîmî ve Eyyübî devirlerinden günümüze ulaşan 10 dirhemlik silindirik ukıyyelerin ortalama ağırlıkları 29,75 gr., sekizgen ukıyyelerinki 42 gr. civarındadır (Balog, XIII/3 [1970], s. 233-256). İlki, tabip Ebû'l-Müeyyed Muhammed el-Cezerî el-Anterî'nin (milâdî XII. yüzyıl) 10,5 dirhe-

me (= $10,5 \times 2,83$ gr.) denk geldiğini belirttiği ukıyye olmalıdır (Sauvaire, III [1884], s. 387). Sultan İbrâhim (1640-1648) devrinde çıkarılan 5 vukıyyelik (= 215,08 gr.) bir ağırlık birimi, metrik karşılığı ($215,08 \div 5 =$) 43,016 gramı aşığı anlaşılan Eyyübî ukıyyelerinin Osmanlı devrinde de kullanıldığı kanaati uyandırmaktadır (Balog, XIII/3 [1970], s. 233-256; Bates, XXIV/1 [1981], s. 79). Bu birim İbn Rüşd'ün (ö. 520/1126) zikrettiği $15\frac{3}{11}$ ölçek dirhemine (= $15\frac{3}{11} \times 2,975 = 43,27$ gr.) denk yeni ukıyye olabilir (el-Beyân, XVIII, 105). XVIII. yüzyılda Kahire'de tahıl ölçümüne mahsus kapan ukıyyesi $\frac{1}{12}$, yağ, peynir, bal, et ve sebze ölçümünde kullanılan yağcı ukıyyesi $\frac{1}{14}$ ve Mansûre ukıyyesi de $\frac{1}{16}$ rıtlı eşitti (Cebertî, II, 513; III, 403). K. M. Cuno XVIII. yüzyılda Mısır'da $\frac{1}{12}$ zeyyât rıtlına karşılık gelen 12 dirhemlik ukıyyeyi ($12 \times 3,884 =$) 46,608 gr. hesaplamaktadır. Astronom Mahmud Bey, Ocak 1892'de yürürlüğe giren 28 Nisan 1891 tarihli bir genelge ile standartlaştırılan Mısır ölçü sistemindeki 12 dirhemlik ukıyyenin metrik karşılığını ($12 \times 3,0898$ gr. =) 37,0776 gr. olarak vermektedir (JA, I [1873], s. 81).

VI. (XII.) yüzyılda diğer bazı Mısır ukıyyeleri şunlardır:

Cerevî ukıyyesi	26 dirhem
Leys ukıyyesi	$16\frac{2}{3}$ dirhem
İpek ukıyyesi	10 dirhem
Füvve ukıyyesi	30 dirhem
Müminî / Meymüne ukıyyesi	14 dirhem
Kalyüb (Feyyûm) ve baharat (fülfül) ukıyyesi	12,5 dirhem
Asyût, Tahâ ve Tahtâ ukıyyesi	$83\frac{1}{3}$ dirhem
Mahalle ukıyyesi	$33\frac{1}{3}$ dirhem
Dimyat ukıyyesi	27,5 dirhem

(Sauvaire, JA, III [1884], s. 386-387)

Ukbe b. Nâfi'in torunlarından olup son Emevî halifesi II. Mervân tarafından İfrîkiye valiliğine getirilen Abdurrahman b. Habîb'in emriyle 127 (745) yılında çıkarılan ve günümüze kısmen ulaşan 20 ukıyyelik bir senceden hareketle devrin ukıyyesinin ağırlığı yaklaşık 69,338 gr. tahmin edilmektedir (G. Marçais – E. Lévi-Provençal, III [1937], s. 10). Kuzey Afrika piyasasında Abbâsiler devrinde baharat dışındaki mallarla ilgili işlemlerde Bağdat ukıyyesi hâkim olmuştur. IV. (X.) yüzyılda Bağdat ukıyyesi Mağrib fülfül rıtlının on beşte birine denkti ki buradan (34 gr. × $15 = 510$ gr.) 42,5 gramlık (= $510 \div 12$) ukıyye-

ye ulaşılır. Ebû Ubeyd el-Bekrî'ye göre V. (XI.) yüzyılda Meñle'de (Melilla) ve Nakûr'da kullanılan Mağrib ukıyyesi ($\frac{1}{12}$ rıtlı) = 15 dirhemdir (el-Muğrib, s. 89); bunun metrik karşılığı da ($15 \times 2,83 =$) 42,5 gramdır. İbn Battûta (ö. 770/1368-69) Mağrib ukıyyesinin (= $\frac{1}{12}$ rıtlı) çeyrek Dimaşk ukıyyesine yani 12,5 dirheme eşit olduğunu bildirmektedir (er-Rihle, II, 746, 759; Sauvaire, JA, III [1884], s. 393). 1890'larda Berberistan'da (Barbarie) 10 dirhemlik (= 32,073625 gr.) ukıyyeler mevcuttu (Young, IV, 368). Mağrib'de 1914 tarihli kararnâmelerle resmîleşen ve 1925 yılında resmî gazetede standart ölçü birimleri arasında ilân edilen 31,25 (parfümeri, şeker, çay vb. için) ve 50 gramlık (et, meyve, zeytinyağı, tereyağı, bal vb. için) ukıyyeler kullanılırdı (Ömer Efâ, s. 194, 196; ayrıca Tinbüktü eski ukıyyeleri için bk. D. Meunier, sy. 15-16 [1979], s. 97-104).

VIII. (XIV.) yüzyılda İfrîkiye ve Fas ukıyyesi $\frac{1}{16}$ rıtlı yani 21 yerel dirheme denkti (İbn Fazlullah el-Ömerî, IV, 52; Kalkaşendî, V, 114, 177). Ayrıca İbn Fazlullah el-Ömerî, Evfât (Habeşistan) ukıyyesinin $\frac{1}{12}$ rıtlı yani 10 Mısır dirhemine (nukra) denk geldiğini belirtir (el-Mesâlik ve'l-memâlik, IV, 19; ayrıca bk. Kalkaşendî, V, 331). Muhammed b. Ahmed el-Makdisî'nin sözünü ettiği 12 dirhemlik (= $\frac{1}{12}$ rıtlı) Tunus ukıyyesi (Aḥsenü't-tekâsim, I, 240) muhtemelen Mısır ukıyyesiyle aynı ağırlıktır. Tunus'ta 12 Ocak 1895 tarihli kanunla ukıyyenin metrik karşılığı 31,487 grama sabitlendi. Ayrıca çay, mücevher ve saf altın ticaretinde kullanılan 30 gramlık ukıyyenin yanı sıra ağırlıkları 35 gr. ile (Seres, Taberiyeye) 41,5 gr. (Manastır ve Kuleybiye) arasında değişenleri de vardı (Mahmûd Ferve, sy. 7-8 [1993], s. 248-249, 264). Endüslü muhtesib Ebû Abdullah Muhammed es-Sakatî el-Mâlekî'nin kaydından V. (XI.) yüzyılda kişniş ölçümünde kullanılan Mâleka ukıyyesinin ($\frac{1}{16}$ Mâleka rıtlı) = 20 İmâmî dirhemi ağırlık kaldıracak bir hacmi bulunduğu anlaşılmaktadır (Âdâbü'l-hisbe, s. 13). Buna karşılık Ebû Bekir İbn Zühr'e göre (ö. 668/1270) İşbîliye ukıyyesi ($\frac{1}{16}$ İşbîliye rıtlı) = 10 dirhem ağırlığındaydı (Sauvaire, III [1884], s. 385). Portekiz maliyecisi Goali Antonio Nunez'in Lyvro dos pesos da Yndia adlı eserine göre 1554 yılında Hürmüz menninin yirmi dörtte birini oluşturan ukıyye kuru karanfil için ($251,25$ miskal ÷ $24 =$) 10,46875 miskal yani $10,46875 \times 3,825$ gr. = 40,04296875 gr. (= $961,03125$ gr. ÷ 24), ipek için ($216 \div 24 =$) 9 miskal yani $9 \times 3,825$ gr. = 34,425 gr. (= $826,2$ gr. ÷ 24) olarak hesaplanmak-

UKIYYE

tadır (Nunez, XVI [1920], s. 35, 52; Ferrand, XVI [1920], s. 266). Kenevir ve pirinç için karşılığı. $2\frac{11}{16}$ Portekiz onsuna veya 20 miskale eşit olup sadece kervansaraylarda mennin yirmi beşte birine (1913,09 gr. ÷ 25 = 76,5236 gr.), Hürmüz bölgesindeki dükkânlarda ise yirmi dörtte birine denkti (Nunez, XVI [1920], s. 61, 63; Ferrand, XVI [1920], s. 271). XIX. yüzyılın sonlarında Tebriz menninin altmış dörtte birine karşılık gelen 10 miskallik Tebriz ukıyyesinin metrik karşılığı (= 2,79 kg. ÷ 64 =) 43,59375 gramdır (*Système*, s. 80). 1525 yılında Lâr (Hindistan) ukıyyesi de ($\frac{1}{24}$ men =) 10 miskale eşitti (Ferrand, XVI [1920], s. 206).

VI. (XII.) yüzyılda Alanya (Alâiye) ukıyyesi 15 dirhemdi (Sauvaire, III [1884], s. 386). Bir Karatay vakfiyesinden 651'de (1253) Kayseri ukıyyesinin 100 dirhem olduğu anlaşılmaktadır (Turan, XII/45 [1948], s. 95). Görüldüğü kadarıyla XIII. yüzyıl Anadolu Selçuklularının ukıyyeleri 100 dirhemdir ki bu da ritl-i Rûmî ile aynı şey olabilir (İnalçık, *Studies*, bl. X, s. 315). Buna karşılık 948 (1541) yılında Gaziantep yağ ukıyyesi 60 dirhemdir (Akgündüz, *Şer'îye Sicilleri*, II, 178). II. Bayezid devrinde 893 (1488) tarihli Novoberde / Novaberî (Doğu Kosova) Maden Kanunnâmesi'ne göre "ünke" diye adlandırılan $\frac{1}{12}$ lidrelik ukıyye 6 miskale (= $6 \times 4,81104375$ gr. = 28,8662625 gr.) denkti (Beldiceanu, s. 233, 297, 349; İnalçık, XVI [1984], s. 135; Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, II, 534). Aynı yılın Belasic Maden Kanunnâmesi'nde ledre 115 dirhem olarak kaydedilmektedir ki bunun ünkesi ($115 \div 12 = 9\frac{7}{12}$ dirheme yani $(115 \div 12 \times 3,2073625$ gr. =) 30,7372239583 grama eşdeğer demektir (Beldiceanu, s. 200, 230, 334, 347; İnalçık, XVI [1984], s. 135, 140). 1890'larda 11 dirhemlik Epir (Kuzeybatı Yunanistan) ukıyyesinin metrik değeri ($11 \times 3,2073625$ gr. =) 35,2809875 gramdır (Yong, IV, 368; ayrıca bk. OKKA; RITL).

BİBLİYOGRAFYA :

Müşned, III, 7, 9; R. Dozy – W. H. Engelman, *Glossaire des mots espagnols et portugais dérivés de l'arabe*, Beyrut 1974, s. 150; W. F. Arndt – F. W. Gingrich, *A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature*, Chicago-London 1979, s. 553; Tobyâ el-Anîsî, *Tefsîrû'l-elfâzî'd-daħile fi'l-luğatî'l-'Arabîyye*, Kahire 1988-89, s. 5; Ch. T. Lewis – Ch. Short, *A Latin Dictionary*, Oxford 1993, s. 1929; L. Costaz, *Dictionnaire syriaque-français*, Beyrouth, ts. (Imprimerie Catholique), s. 4; İbn Havkal, *Şûretü'l-arz*, II, 301; Muhammed b. Ahmed el-Hârizmî, *Mefâtiħu'l-'ulûm*, Beyrut 1411/1991, s. 26; Makdisî, *Ahşenü't-tekâsim*, I, 240; Bekrî, *el-Muğrib*, s. 89; Ebû Abdullah Muhammed es-Sakatî el-Mâlekî, *Âdâbü'l-hisbe* (nşr. G. S. Colin – E. Lévi-Provençal), Paris 1931, s. 13; İbn Rüşd, *el-Beyân ve't-taħşîl* (nşr. Muhammed Haccî), Beyrut 1404/

1984, XVIII, 105; Mahzûmî, *el-Muntekâ min Kitâbi'l-Minhâc fi 'ilmi ħarâcî Mısr* (nşr. Cl. Cahen), Kahire 1986, s. 29; Celâleddin eş-Şeyzerî, *Nihâyetü'r-rütbe fi talebî'l-hisbe* (nşr. Seyyid el-Bâz el-Arînî), Kahire 1365/1946, s. 15-16; İbnü'l-Mü-câvir, *Şifâtü bilâdî'l-Yemen ve Mekke ve ba'zî'l-Hicâz: Târîhu'l-müstebsir* (nşr. Memdûh Hasan Muhammed), Kahire 1996, I, 22; İbnü'l-Uhuve, *Me'âlimü'l-kuḫbe fi aħkâmî'l-hisbe* (nşr. R. Levy), Cambridge 1938, s. 80; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik*, III, 200-201, 419; IV, 19, 52; İbn Battûta, *er-Riħle* (nşr. Ali el-Muntasir el-Kettânî), Beyrut 1401/1981, II, 746, 759; Kalkaşendî, *Şubħu'l-a'sâ*, III, 441; IV, 118, 181, 198, 215, 233, 236, 237; V, 114, 177, 331; Takıyyüddin el-Fâsî, *Şifâ'ü'l-garâm* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Beyrut 1405/1985, II, 435, 438; Süyûtî, *Hüsnü'l-muħâḫara*, II, 321; Buhûtî, *Keşşâfû'l-kinâ'*, I, 44; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IV, 381; J. Fryer, *A New Account of East India and Persia*, London 1698, s. 210; Muhammed Bâkr Meclisî, *Risâle-i Tahdîdî Sâ' (Bîst ve Penc Risâle-i Fârsî içinde, nşr. Seyyid Mehdi Recâî)*, Kum 1412, s. 266-267; Cebertî, 'Acâ'ibü'l-âsâr, II, 513; III, 403; V. Vasquez Queipo, *Essai sur le système métrique et monétaires des anciens peuples*, Paris 1859, I, 197-199; Ali Paşa Mübârek, *el-Mizân fi'l-akıyye ve'l-mekâyil ve'l-evzân*, Kahire 1309, s. 11, 15-17, 20, 22-24, 58-59, 63; G. Young, *Corps de droit ottoman*, Oxford 1906, IV, 368; *Delilü'l-Hâlic* (Coğrafya), II, 849; W. Hinz, *Islamische Masse und Gewichte*, Leiden 1955, s. 28, 34-35; N. Beldiceanu, *Les actes des premiers sultans conservés dans les manuscrits turcs de la Bibliothèque Nationale à Paris: II Règlements minières 1390-1512*, Paris-La Haye 1964, s. 200, 230, 233, 297, 334, 347, 349; N. D. Nicol v.dğr., *Catalog of the Islamic Coins, Glass Weights, Dies and Medals*, Malibu 1982, s. 178; A. H. Morton, *A Catalogue of Early Islamic Glass Stamps in the British Museum*, London 1985, s. 70, 76, 88-89, 91, 98, 120, 123-125, 127-128, 135, 146-148; Halil İnalçık, *Studies in Ottoman Social and Economic History*, London 1985, s. X/315; a.mlf., "Yük (Himl) in Ottoman Silk Trade, Mining and Agriculture", *Turcica*, XVI, Paris 1984, s. 135, 140; Antoine Abdel-Nour, *Le commerce de Saïda avec l'occident du milieu du XVIIe siècle jusqu'à la fin du XVIIIe siècle*, Beyrouth 1987, s. 109-110; *Système des mesures, poids et monnaies de l'Empire ottoman et des principaux états avec de nombreux exercices et des tables de conversion*, Istanbul 1988, s. 80; M. Gil, "Additions to Islamische Masse und Gewichte", *Occident and Orient: A Tribute to the Memory of Alexander Scheiber* (ed. R. Dán), Budapest-Leiden 1988, s. 168; Ahmet Akgündüz, *Şer'îye Sicilleri: Mahiyeti, Toplu Kataloğu ve Seçme Hükmüleri*, İstanbul 1989, II, 178; a.mlf., *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahliileri*, İstanbul 1990-91, II, 534; III, 237, 272-273; E. Schilbach, "Oungia", *The Oxford Dictionary of Byzantium* (ed. A. P. Kazhdan v.dğr.), New York-Oxford 1991, II, 1544; K. M. Cuno, *The Pasha's Peasants: Land, Society and Economy in Lower Egypt, 1740-1858*, Cambridge 1992, s. 208; Mahmûd Arefe Mahmûd, "el-Mekâyil ve'l-mevâzîn", *el-Fennü'l-'Arabîyyü'l-İslâmî*, Tunus 1997, III, 148; Ömer Efâ, "Nizâmü'l-mekâyis ve'l-evzânî'l-Mağribîyye ve teḫavvürühâ naħve'n-nizâmî'l-mettrî", *Fıkr ve târiħ*, Dârülbeyzâ 1998, s. 194, 196; Mahmûd Fâhûrî – Selâhaddin Havâm, *Meusû'atü vahdâtî'l-kiyâsî'l-'Arabîyye ve'l-İslâmîyye*, Beyrut 2002, s.

180, 357-362; Mahmoud Bey, "Le système métrique actuel d'Egypte", *JA*, I (1873), s. 13, 81, 83, 85, 89; M. Sauvaire, "Matériaux pour servir à l'histoire de la numismatique et de la métrologie musulmanes", a.e., III (1884), s. 380-397; IV (1884), s. 301-304, 320; V (1885), s. 502, 506; M. J. A. Decourdemanche, "Étude métrologique sur les misgals et les dirhems arabes", *Revue numismatique*, XII, Paris 1908, s. 216-217; a.mlf., "Note sur les poids médicaux arabes", *JA*, XVI (1910), s. 484, 487, 491; A. Nunez, "Livres des poids, mesures et monnaies de l'Inde" (trc. Gabriel Ferrand), a.e. (1920), s. 35, 52, 61, 63; G. Ferrand, "Les poids, mesures et monnaies des mers du sud aux XVIe et XVIIe siècles", a.e., XVI (1920), s. 206, 266, 271; K. J. Basmadjian, "Poids et mesures chez les anciens arméniens", a.e., CCXII (1928), s. 144, 146; G. Marçais – E. Lévi-Provençal, "Note sur un poids de verre du VIIIe siècle", *Annales de l'institut d'études orientales*, III, Paris 1937, s. 10; Osman Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri III. Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", *TTK Belleteri*, XII/45 (1948), s. 95; G. Miles, "A Byzantine Bronze Weight in the Name of Bişr b. Marwân", *Arabica*, IX/2, Leiden 1962, s. 116; P. Balog, "Poids en plomb du khalife fâtimite al-Hâkîm Biarm-illah frappé à Mişr en l'an 389 H.", *JESHO*, VI/2 (1963), s. 217-218; a.mlf., "Islamic Bronze Weights from Egypt", a.e., XIII/3 (1970), s. 233-256; P. G. İnciçyan, "XVIII. Asrın Sonunda Osmanlı Devleti: Tartılar ve Ölçüler", *Hayat Tarih Mecmuası*, II/8, İstanbul 1965, s. 72; D. Meunier, "Note sur la survivance des poids anciens à Tombouctou", *RHM*, sy. 15-16 (1979), s. 97-104; M. L. Bates, "The Function of Fatimid and Ayyubid Glass Weights", *JESHO*, XXIV/1 (1981), s. 79; R. T. Mortel, "Weights and Measures in Mecca during the Late Ayyubid and Mamluk Periods", *Ar.S*, VIII (1990), s. 182; Mahmûd Ferve, "el-Mekâyis ve'l-mevâzîn ve'l-mekâyil fi Tûnis ħilâle'l-kameynî's-şâmin ve't-tâsîf 'aşer", *el-Mecelletü't-târîħiyyetü'l-'Arabîyye li'd-dirâsâtî'l-'Osmâniyye: Arab Historical Review for Ottoman Studies*, sy. 7-8, Zağvân 1993, s. 248-249, 264.

CENGİZ KALLEK

UKKÂŞE b. MİHSAN

(عكاشة بن محسن)

Ebû Mihsan Ukkâşe b. Mihsan
b. Hursân el-Esedî
(ö. 11/632)

Sahâbî.

Resûl-i Ekrem vefat ettiğinde kırk dört yaşlarında olduğuna göre 588'de doğmuş olmalıdır. Sahâbeden Ebû Sinân ile Ümmü Kays bint Mihsan'ın kardeşi, Sinân b. Ebû Sinân'ın da amcasıdır. Benî Ümeyye'nin mevâlisî olarak bazı yakınlarıyla birlikte Mekke'de yaşayan Ukkâşe ilk müslümanlardandır. Otuz dört yaşında iken bütün akrabalarıyla beraber Medine'ye hicret etti. Gazvelerin hemen hepsine ve birçok seriyyeye katıldı. Abdullah b. Cahş'ın kumandasında gerçekleştirilen Batn-ı Nahle Seriyyesi'nde bulundu. Bedir Gazvesi'nde bü-